

13. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–1, с. Бовсуни Лугинського р-ну. Несторенко Марія Семенівна, 1938 р. н., 10.11.2005 р.
14. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–9, с. Топільня Лугинського р-ну. Омельчук Єва Костянтинівна, 1939 р. н., 18.11.2005 р.
15. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–11, с. Остапи Лугинського р-ну. Применко Ганна Григорівна, 1935 р. н., 19.11.2005 р.
16. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–11, с. Остапи Лугинського р-ну. Записано від Применко Любов Дем'янівна, 1935 р. н., 19.11.2005 р.
17. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–3, с. Повч Лугинського р-ну. Рахвайська Ганна Пантелеймонівна, 1937 р. н., 14.11.2005 р.
18. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–15, с. Рудня-Жеревці Лугинського р-ну. Тищенко Марія Микитівна, 1947 р. н., 23.11.2005 р.
19. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–14, с. Возлякове Овруцького р-ну. Шпак Софія Йосипівна, 1930 р. н., 22.11.2005 р.
20. Народные знания / З. Е. Болтарович, Л. И. Минько, Я. А. Мороз, О. Р. Федорив // Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск : Наука и техника, 1987. – С. 184–231.
21. Скрипник Г. Народні знання / Г. Скрипник // Українська минувшина : ілюстр. іст.-етногр. довід. – К. : Либідь, 1993. – С. 205–214.

Чибирак Светлана. Сохранение народных знаний и мировоззренческих представлений жителями Житомирского Полесья. В статье рассмотрена проблема получения и сохранения народных знаний и мировоззренческих представлений полищуками. Основное внимание обращено на рациональные знания, связанные с предсказанием погоды; выращиванием продуктов питания; астрономическими и природными явлениями; ориентацией во времени и пространстве. На основе полевых материалов проанализированы иррациональные представления и верования о вызывании и прекращении дождя; прогнозировании урожая и его сохранении от заморозков и вредителей; звездах и созвездиях, отдельных явлениях природы. В статье также рассмотрено отношение жителей Житомирского Полесья к демонологическим существам: русалкам и ведьмам. Обращено внимание и на то, как в процессе трудовой деятельности происходило воспитание детей.

Ключевые слова: этнографическая экспедиция, народные знания, мировоззренческие верования и представления, народный аграрный календарь, полищуки, Житомирское Полесье.

Chybyrak Svitlana. Preserving of Folk Knowledge and Ideological Views by Zhytomyrske Polissya Inhabitants. The article deals with the problem of receiving and preserving of folk knowledge and ideological views by polishchuks. The main attention is paid to rational knowledge connected with weather prediction, growing food, astronomical and natural phenomena, orientation in time and space. Based on field data the irrational ideas and beliefs about calling for the rain and its termination, harvest forecast and saving it from frost and pests, stars and constellations, some natural phenomena were analyzed. It is also highlighted the attitude of Zhytomyrske Polissya inhabitants to demonological creatures: mermaids and witches. Attention is paid to how, in the course of working activity, upbringing of children took place.

Key words: ethnographic expedition, folk knowledge, ideological beliefs and ideas, people agricultural calendar, inhabitants of Zhytomyrske Polissya.

Стаття надійшла до редколегії
22.04.2013 р.

УДК 392(477.8=161.2):58

Алла Дмитренко

Рослини у святах календарного обрядового циклу Житомирського Полісся

У статті на основі польових етнографічних матеріалів розглянуто роль рослин у календарно-обрядовому житті мешканців Ємільчинського й Новоград-Волинського районів Житомирської області. Відзначено, що в певні дні народного календаря різні трави й гілки дерев наділялися магічними властивостями. Наголошується, що багатою рослинною символікою наповнені здебільшого свята весняного й літнього календарних циклів.

Ключові слова: Полісся, Житомирщина, традиційно-побутова культура, календарні звичаї та обряди, рослини, культ рослин, культ предків.

© Дмитренко А., 2013

Постановка наукової проблеми та її значення. Навколишнє природне середовище відіграє важливу роль в існуванні етносів. Упродовж усього існування людина перебуває в тісному взаємозв'язку з природою, яка забезпечувала її продуктами харчування, житлом, одягом, транспортними засобами. Відчуваючи себе частиною природи, людина витворила систему звичаїв та обрядів, якими супроводжувалося збирання (заготівля) її дарів. Вся система традиційного природокористування побудована на усвідомленні рівноваги – якщо ти щось взяв від природи – повинен їй щось і дати. Тому з давніх часів формується розгорнута система пошанування рослинного світу – «плати» рослинам за їх використання (наприклад, «будівельна жертва»; хліб, сіль, гроші під корінець вирваної лікарської рослини та ін.) тощо. Рослини займають вагоме місце в системі святково-обрядової культури українців, особливо календарного циклу, який тісно пов'язаний із природою, її замиранням на зиму і відродженням навесні, влітку. Рослини наділяють очисною та захисною здатністю, вони вважаються одним із найбільш поширених календарно-обрядових символів з активною життєвою функцією.

Тому в наш час, коли все більше переважає споживацьке ставлення до природи, за що вона нам безжально мстить, а екологічні проблеми особливо загострюються, актуальним стає дослідження різних аспектів взаємин людини і природи. У зв'язку з цим варто звернутися до традицій природокористування і пошанування рослин, які сформувалися на нашій території впродовж тривалого пристосування до природного середовища. Заслужують на активне відродження обряди з багатою рослинною символікою.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Місце рослин у системі святково-обрядової культури українців дослідники розглядали переважно в контексті вивчення тих чи інших свят. В останні десятиліття увагу вчених привернула рослинна символіка Зелених свят, зокрема звичай «Водити куста», що побутував на Поліссі [27–28; 30]. Вивчається місце рослин у календарних ворожіннях [31]. Отож, семантика рослин у звичаях та обрядах календарного циклу потребує докладного дослідження, у тому числі й для реконструкції давніх світоглядних уявлень та вірувань.

Мета статті – визначити місце рослин у святах календарного циклу на матеріалах, зібраних 2011 р. під час комплексної історико-етнографічної експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (м. Київ) до Ємельчинського та Новоград-Волинського районів Житомирської області (липень–серпень 2011 р.).

Завдання: з'ясувати, які рослини найчастіше використовували у святково-обрядовій культурі мешканці означеного регіону; розглянути основні обрядові дії з рослинами; висвітлити символіку рослин у календарних обрядах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В основі нашого народного календаря лежить, безперечно, християнський календар, однак, як наголошують учені, змістовна сторона календаря, інтерпретація свят та приурочені до них звичаї та обряди складають органічний компонент народної традиції [32, с. 9–10]. Дійсно, коріння використання рослин у звичаєво-обрядовому житті українців сягає далеких дохристиянських епох, коли наші предки поклонялися деревам, місцями молінь були гаї тощо. Звичайно, з утвердженням християнства роль язичницьких атрибутів в обрядах значно зменшувалася, але значною мірою вони збереглися донині.

Не всі календарні цикли однаково багаті на рослинну символіку, що спричинено станом рослин в різні пори року. Однак навіть у зимових обрядах вона збереглася. Зокрема, на Водохрещення освячували гілочку *сосни*, яка після цього ставала оберегом. Її «застрикали» під піддашком (дахом) хати, вірячи, що вона оберігає житло від грому. У с. Сергіївці свячену сосну кидали на жар, коли гриміло [25].

По всій території регіону побутує традиція освячення *верби*, яка також вважається великим оберегом. Як і всюди, вербою б'ють дітей і навіть дорослих, примовляючи: «Не я б'ю, верба б'є... Червоне яєчко уже недалечко». Свяченою вербою слід було навіть корову «похлистити трошки» [23]. На пашу худобу також виганяли свяченою вербою. При цьому одні били корову вербою, а колись ще й щось примовляли (хто знав), а інші просто проганяли її на пасовище і затикали гілочку в хліві над стійлом. Посвячену вербу зберігали в хаті, а через рік кидали її в піч на жар перед тим, як садити паску в піч, щоб вона добре запікалася. Подекуди вербу не спалюють, а складають на горищі.

Надзвичайно багаті рослинною атрибутикою Зелені свята – ця назва відома на території досліджуваного регіону. А от термін «*клевчання*» («*клевченє*») для позначення зеленосвятських рослин зафіксовано лише в кількох селах. Клевчанням тут називають не всі рослини, а лише гілки дерев, які

ламають на свято – переважно клен і липу: «Клеченне, у нас кажуть клеченне. Лепеха – то окремо, а гілки – то клечанне» [2; 8; 18]. У с. Сергіївці відзначили, що терміном «клечання» послуговуються лише поляки.

Які рослини збирали на Зелені свята? Найпоширенішою, звісно ж, є татарка, яку в більшості сіл називають «лепеха» (переважно з наголосом на останній склад). У с. Кривотині і Малому Кривотині її звать «татарка», а в с. Курчиці – «панни». По татарку зазвичай ходили діти: «Ідіть по пани, казали... Ідем, шукаєм понад ричкою, рвем ти пани» [26]. Варто відзначити, що в окремих селах лепеху додому не приносили, а тільки до церкви, де нею густо встеляли долівку. Після освячення її несли додому: «Ну, осьо ми в церкві, тоже нанесемо цієї лепехи, накидаєм на полу. Ми і топчем її, ходим. Як батюшка вже посвятить, ми хватаємо, хто скільки може, ту лепеху» [14]. Окремі респонденти відзначили, що в останні роки ця рослина зникла біля їхніх сіл і сьогодні не використовується.

На свято приносили і гілки дерев. Брала здебільшого клен і липу, рідше – ясен. Та все ж перевагу віддавали кленові. Інші рослини ламали тоді, коли клена поруч не було: «Як клена нема, клена – ясеном мона» [2]; «Брали кльона. А не... липину, вносили в хату» [10]; «липу можем наламать, якщо немає кльона близько» [24]. Гілки цих дерев приносили додому великими оберемками: «Ломаєм липу, ломаєм клена і несем додом оберемки» [26]. Лише у двох польських селах – Кривотині і Малому Кривотині – зафіксовано використання на Зелені свята берізок, які закопували біля хлівів і під хатою: «береза, то треба точно, щоб коло хліва була», а в Малому Кривотині – ще й осики: «ставили берозки або осички» [15; 16]. На Трійцю збирали і різноманітні трави, передусім пахучі: чебрець, «маринку», любисток, канупер.

Слід відзначити, що лише в окремих селах існувала традиція освячення рослин на Зелені свята: «На Трійцю святять лепеху і клен, лікарські трави... Ну, хто бере такіє ше й квітки яки-небудь. І такє там ше, цвितуть ужє. Ну, держать. Кажуть, щоб свяченє було, такєє. В дому» [8].

Зібраними рослинами прикрашали подвір'я, втикали у ворота, кидали на долівку в хаті, чіпляли біля дверей та вікон: «застромлюєм по двори. По подлозі. І в хаті, і вскризь» [26]. В окремих селах лепеху і гілки дерев носили у хлів і на город, розкидаючи по цибулі, по капусті. Вірили, що це сприятиме урожаєві: «Брали цю лепеху в нас і клали в город. Для того, щоб було, як оберіг. Як краще родить, як оберіг... Я пам'ятаю. По цибулі. По капусті. Отако в нас клали. Для того, щоб було, як оберіг воно йшло. Від якогось зла. Казали, що і в хлів заносили. Обов'язково! Вішали і в хліві, і на вулиці. І воно потім висіло дуже довгий час... Як оберег» [17]. Звичай розкидати зеленосвятські рослини по городах, на нашу думку, має на меті передати культурним рослинам силу зелені, яка досягає в цей час апогею свого розвитку.

Для з'ясування генези зеленосвятських зільницьких обрядів важливим є призначення троїцьких рослин – для чого їх в такій кількості збирали і приносили на садибу. Більшість респондентів вже не можуть відповісти на це питання, інші шукають розгадку в тому, що колись зелені біля хат було мало, хтось пригадує християнську легенду про вистилання зеленню дороги Ісусові Христові. І тільки двоє респондентів (із сіл Сербів та Симонів) пов'язують зеленосвятські рослини з русалками. Зокрема, час внесення і час збирання зелені приурочують до приходу і відходу русалок: «В суботу з обіда вже тії росавки приходять... А в понеділок ідуть через тиждень... В понеділок росалки пошли і все» [1]. З'ясовано, що рослини заносили до хати в суботу з обіду, тобто саме в той час, коли, за віруваннями, приходили русалки.

На питання, скільки часу лежало зеленосвятське зілля, окремі респонденти відповідають, що тиждень, до наступної суботи, інші – до наступного понеділка, тобто до Бриксів (так називають проводи русалок), коли провели русалок: «кончилась Трійца, тиждень пройшов та й я його позбирала, воно ж пов'яло, посохло» [26]; «Цілий тиждень лежить, аж у понеділок уже» [8]; «Оце до понеділка, щоб воно лежало!.. Да, потопили [русалок – так називаються Проводи русалок. – А. Д.], тоді вже його мона збірать» [10]. О. Політуха із с. Сербів ще й наголошує, що лише після того, як русалки пішли, зілля «треба виносити з хати» [1]. Отож, як бачимо, зафіксовано пряму залежність між зеленосвятськими рослинами і русалками (культу предків). Подібні відомості записав К. Кутельмах і на Київському Поліссі [29, с. 190]. Під час наших експедицій записано також на Волинському Прибужжі та ін.

Частина респондентів відзначила, що зеленосвятські рослини лежали довго, допоки не посохнуть: «Воно там в мене довго лежало, пока не посохло», «Воно десь лежало, десь, десь тако, цілий

тиждень, а може й більше» [7; 12; 15; 17; 24]. В окремих селах повідомили, що зеленосвятські рослини тримали в хаті три–чотири дні, може й п'ять. Як відзначила Г. Петренко із с. Киянки, «Три дня минає і на четвертий день встаєш і мама загадує... Галя! Поубирай лепеху. Галя, покидай клеченне» [18]. Сьогодні зілля тримають в основному три–чотири дні. У с. Луці пояснюють це так: «До семи, до трох, чи до чотирьох днів і спалювати треба.... І ту татарку, й клен – геть усе. Бо до году можтимо бути мрець у хаті... зараз, я почула оце отаке, щоб довго воно не було» [12].

За тим, як лепеха змінює колір, прогнозують, вдалий чи невдалий буде сінокіс. Вважають, що коли вона жовтіє, то перше в цьому році сіно погніє: «Лепеха сохне. Жовтіє. Значить сено перше буде жовте. Буде гнисти» [7]; «На лепеху подивіться!... Троєцького тижня лепеха жовтіє, всьо, сіно цього року буде пагано косить, бо лепеха жовтіє» [22].

Зібране зеленосвятське зілля використовували по-різному: 1) виносили «за дорогу»; 2) панни (лепеху) віддавали корові, а решту рослин викидали; 3) все палили – і татарку, і клен; 4) палили тільки клен і липу, а татарку виносили на горище чи в інше місце і зберігали, використовуючи у різних випадках життя. У цьому зіллі купали маленьких дітей: «Лепеху... купають дитячко да кладуть... у водичку, щоб воно пахло так гарно» [5]; мили голову, вірячи, що після цього вона не болітиме [5; 19]; парили чай, «якщо нема настроєнія... до їжи» [24]. Лепеху клали в ямки з картоплею, нею плели цибулю – фітонциди, які виділяє ця рослина, сприяли збереженню урожаю від гниття. Подекуди зеленосвятське зілля клали в домовину.

Певні зільніцькі обрядодії пов'язані і зі святом Купала. Насамперед це купальське дерево (Купайло), у ролі якого в різних селах були *сосна, береза, верба*. У с. Симонах Купайло ставили не одне на село, а на всіх роздоріжжях («роздорогах»). Купальське деревце прикрашали різноманітними квітами, у тому числі й паперовими, іноді на верхівку прив'язували будяк, щоб хлопці покололи руки. По закінченню обрядів від деревця ламали гілочки. При цьому одні респонденти вже не пам'ятають для чого: «бабки, молодици, нашось ламали» [19], а інші стверджують, що їх несли на город і втикали на грядки з огірками, щоб вони добре в'язалися і краще росли: «Гілки і квіти з купальської сосни брали і несли в огірки, щоб родило, може то лучче» [6]; «кусочок... берези треба пойти, щоб уламати. Да занести, поставити у гурки, де гурки посіяни. До кажуть, шо будуть добре гурки в'язатися» [22]; «як це Купайло запалять, да тие цвєти, те все беруть, да хапають, да вже кидають у гурки, щоб гурки цвіли і щоб гурки в'язалися. Да. Росли гурки, щоб цвіли». Респондент уточнює, щоб огірки цвіли і в'язалися, «так, як ото вже цвєт... на тому Купайлови» [4]. Віночки з Купайла брали додому і потім парили дітям від ляку [6].

У кількох селах знають про використання рослин-оберегів на Купала. Зокрема, біля хлівів ставили осіку, щоб вберегти худобу від відьми [10; 14].

Зафіксовано й розповіді про квітку папороті: «і вночє ходили в ліс і токо я не знаю, чи хто злякавсь, чи не злякавсь, но ходили в лес дивіться у дванадцять годин ночі» [9]; «Папороть, де цвєте. Да кажуть, хто знайде, то дуже багато буде знати. То у нас же ж ніхто не найшов його ніколи» [12].

На всій території досліджуваного регіону існує традиція освячення рослин на Маковєя. В одних селах перевагу віддають садовим квітам: «різні цвєти, які є біля хати», «Які в городі є», в інших освячують і садові, і польові рослини: «усі квітки, всякі, які є». Колись обов'язково святити васильки, які «були в кожного в городі» [5], чорнобривці, «аргонію» (жоржини), «повняки» [18], білу ромашку, «зозульчине зілля» («таке в його листя червоне... Високі такії» – можливо, це васильки) [21]. У с. Симонах вважають, що не можна святити «аргонію» – її чомусь «не вважають в церкві» [22]. В окремих селах на свято Маковєя освячували лікарські рослини [5; 17].

Окрему групу трав, які освячували на Маковєя, складають рослини-обереги: *тоя, марена, рута, Боже дерево* та ін. Вважають, що «Тоя для Маковєя – це іменно святить. Квіточку, ту тою, хоть однесеньку галузочку треба вставити, у цей букетик» [24]. Та найбільшим оберегом був посвячений мак, особливо мак-видюк (який сам висипається з головок). Більшість респондентів впевнені, що його слід святити обов'язково («Саме главне на Маковєя – треба святить мак») і жаліються на те, що навіть видюк тепер змушені виривати на городах. Цікаве пояснення традиції освячення маку на Маковєя записане у с. Степанівці. Там вважають, що коли святити інше зілля, то на городах ростиме бур'ян: «гинче баби кажуть, шо як береш всяке таке зелє, то бур'ян росте» [8]. Свячений мак використовували в різних ситуаціях («Од усього воно»):

1) обсіпали корову після отелення або тоді, коли з нею щось «не так»: «Оце, шо кажуть, хто шось робить корові, то ось, розтелилася, то обсіпала єї, тим маком і всьо» [21];

2) коли вдається, що «покійник ходить по хаті»: «*як отако, хтось, чи мрець, кажуть, ходить, то треба хату обсипать*» [21]; «*от кажуть, часом отаке шось там людині вдається, от пагане, вдома десь там якась. Ходить, кажуть, да, да. То кажуть, треба свяченим маком обсипать там, де тобі треба. Кімнату, чи шо там. Я чула, то я таке знаю*» [24]; «*Кажуть, шо таке, шо як оце покойнік. Ну, от сні, от таке удається, шо ходить. Ну, то його три рази треба хату обійти. Обсипать*» [10]; «*Буває ж таке, шо вночі гукає тебе хтось. Треба обсипать хату*» [18];

3) коли щось «пороблено» – обсипали хату і перед ворітьми: «*Ну, бувало таке. Шо як... якась негода вже в хаті, чи шо, до обсипали. І хату... Мо хто шось зробив. Да тоже сиплють... Перед ворітьми засипають, щоб вступило... Обсипають. Кажуть, щоб нияке пагане... до хати не пришло*» [13];

4) щоб не допустити до хати «нечисту силу»: «*Чогось мак-видюк оберигає. Дім, це, як уже єсть свячений мак, то обізательньо кругом, посипать кругом дому, значить, нечисту силу не допустити*» [15];

5) коли переходили в нову хату: «*Чи от переходиш у хату, людина десь купила, чи построїла, то треба обсипать, хату*» [10];

6) сипали у колодязь, коли довго не було дощу: «*У колодязь сиплять його. От, як кажуть, нема дощу, то треба свячений мак сеять у колодязь, щоб дощ ішов... Ну, так як нема дощу, то люди старіє сяєли. Сіпали*» [10];

7) клали в колиску маленькій дитині, щоб її ніхто не зурочив: «*Кажу, в колиску положити свячений видюк-мак. Шоб дитина спокійно спала. Шоб... ніхто її не зглазував, так. Бо ж дитя ви-несеш, то всі, ой, таке да таке! Да сяє! А та дитина накричить на другий день, шо аж пень-кається. Ото видюк і помагає. Цей свячений видюк. У каляску положити, і в кроватку положити. Но це таки обичаї нашіє. Я не знаю, як у людей*» [18];

8) свячений мак клали в труну [24];

9) сьогодні радять брати мак в дорогу, особливо коли потрібно перетинати кордон: «*От десь їдете в дорогу, кажуть, щоб не перевірали там, чи на границі, чи де, кажуть, посип його трохи собі в вещи, того маку і не будуть сипать. Колишнє. Таке, то я знаю*» [24].

Окремі респонденти чули, що свячений мак «дуже добрий», що його використовували «для ворожбіння» і для «лікарства», але як саме, не знають.

На Спаса освячували віночки з жита, пшениці та іншого збіжжя, а також квіти. Сьогодні свячене зілля кладуть у труну, а колись такого звичаю не було.

Варто відзначити, що в ряді сіл Смільчинського району дотепер збереглася традиція освячення рослин на Першу Пречисту (28 серпня). Цього дня до церкви несуть не тільки квіти, а й різноманітні трави, у т. ч. й лікарські. Вважають, що навіть зілля на полі можна нарвати – воно лікувальне. Свя-тять *повняки, м'яту, розмай, марену, тою* та ін. [14; 18].

Як ми вже відзначали, на Маковея, Спаса і Пречисту святили й оберегові рослини («від лихого», «від недоброго»), найважливішими серед яких є марена, рута, тоя. Потрібно, щоб вони «у хаті були». У багатьох селах відома примовка: «*Коли б не марена і не тоя, то була би дівка моя*» [3; 10; 16] або ж «*Коб не рута, да не тоя, то була б дівчина моя!*» [7; 8].

У тої купали маленьких дітей [14]. Марену клали малим дітям у колиску: «*Деткам маленьким, оце тако. Коли народиться дитячко, то треба у колисочку класти марену, тою, чи отаке во все, класти. Ну, в колисочку туди, под головку йому класти*» [10]. Марену використовували і на пасіці: «*Оти біленьки, шо вони, то це кажуть, для пасіки вони дуже добри*» [26]. «Боже дерево», яке має різкий запах, і тепер використовують для захисту продуктів харчування та одягу від шкідників. Ним обкладають картоплю у копцях і погребях, щоб миші не їли, кладуть у крупу і в шафи з одягом від молі.

Висновки. На основі зібраних матеріалів можна зробити такі висновки.

1. У звичаях календарно-обрядового циклу досліджуваного регіону використовувалися рослини, які можемо назвати «ритуальними», оскільки без них те чи інше свято було неможливе: соснова гілочка на Водохрещення; вербові гілки на Вербницю; татарка (лепеха, панни), клен, липа, береза та інші на Зелені свята (Трійцю); сосна, береза, верба, осика на Івана Купала; мак-видюк, васильки, тоя, марена, рута, інші садові й лугові трави на Маковея; лікарські трави, тоя та інші на Пречисту. Варто відзначити, що локальною специфікою досліджуваного регіону є традиція освячення різноманітних

трав, у т. ч. й лікарських, на Першу Пречисту. Стійке збереження рослинних мотивів у календарних обрядах є ознакою дотримання давнього дохристиянського (язичницького) культу рослинності і свідчить про значну роль різноманітних дерев та трав у житті наших предків.

2. Обрядові дії з рослинами можна умовно поділити на дві групи. Так, на Зелені свята рослини збирали і, дотримуючись певних ритуалів та віками вироблених норм, прикрашали ними садибу та житло, а потім використовували в різних життєвих ситуаціях. При цьому звичай освячення рослин на Трійцю зафіксовано лише в кількох селах, тому можна зробити висновок, що саме в зеленосвятській обрядовості найбільше зберігся дохристиянський культ рослинності – пошанування рослин і віра в їхні цілющі властивості в певний період. Другу групу складають рослини, які освячували в церкві в той чи інший день народного календаря, що є свідченням трансформації давніх звичаїв під впливом християнства.

3. Рослини, що використовуються у звичаях та обрядах календарного циклу, виконують насамперед оберегову роль. Вони захищають оселю та її мешканців від грози, «нечистого», «ходячих покійників», відьми, втручання недобрих людей (коли «щось пороблено»), від посухи, вроків та ін. Проте виділяють суто оберегові рослини: тою, марену, руту, Боже дерево. Зафіксований і зв'язок рослин із культом предків (Зелені свята). Про стійкість традиції використання рослин свідчить розширення їхніх функцій у сучасних умовах, наприклад, брати свячений мак в дорогу, особливо коли їдеш за кордон.

Подальшого дослідження потребує роль рослин в побуті і святково-обрядовому житті поліщуків. Адже та територія, яку освоїв етнос, визначає не тільки спосіб його господарювання і матеріальну культуру, а й звичаєвість, світогляд, характер тощо.

Джерела та література

1. Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, м. Київ (Архів ДНЦЗКСТК), ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D1S1 (с. Середи).
2. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D2S2 (с. Серби).
3. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D2S5 (с. Серби).
4. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D3S1 (с. Підлубли).
5. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D3S4 (с. Рудня-Іванківська).
6. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D3S5 (с. Рудня-Іванківська).
7. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D5S2 (с. Сімаківка).
8. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D5S5 (с. Степанівка).
9. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D5S6 (с. Степанівка).
10. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D7S1 (с. Малоглумчанка).
11. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D7S4 (с. Лука).
12. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D7S5 (с. Лука).
13. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D8S2 (с. Неділище).
14. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D8S4 (с. Рясне).
15. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D9S2 (с. Кривотин).
16. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D9S3 (с. Малий Кривотин).
17. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D10S2 (с. Бараші).
18. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D10S6 (с. Киянка).
19. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D11S2 (с. Миколаївка).
20. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D12S1 (с. Андрієвичі).
21. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D12S2 (с. Андрієвичі).
22. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D12S4 (с. Симони).
23. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D13S2 (с. Березники).
24. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D13S2 (с. Сергіївка).
25. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D13S3 (с. Сергіївка).
26. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D13S4 (с. Сергіївка).
27. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине – 2011, од. зб. Дмитренко – D14S2 (с. Курчиця).
28. Кітова С. «Водіння Куста» на Поліссі / С. Кітова // Народна творчість та етнографія. – 1972. – № 3. – С. 67–73.
29. Ковальчук В. Обряд «Водіння Куста» / В. Ковальчук // Родовід. – 1995. – № 2. – С. 98–102.
30. Кутельмах К. Поминальні мотиви в календарній обрядовості поліщуків / К. Кутельмах // Полісся України : матеріали іст.-етногр. дослідж. Вип. 1: Київське Полісся. 1994. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1997. – С. 172–203.

31. Ошуркевич О. Звичаї водіння Куста на Волинському Поліссі / О. Ошуркевич // Полісся: етнікос, традиції, культура : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – С. 103–110.
32. Серебрякова О. Функції рослинності у календарних ворожіннях та магичних діях слов'ян / О. Серебрякова // Народознавчі зошити. – 2004. – Ч. 5–6. – С. 730–738.
33. Толстая С. М. Полесский народный календарь / С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2005.

Дмитренко Алла. Растения в праздниках календарного обрядного цикла Житомирского Полесья. В статье на основе полевых этнографических материалов рассматривается роль растений в календарно-обрядной жизни жителей Емилченского и Новоград-Волынского районов Житомирской области. Отмечается, что в определенные дни народного календаря разные травы и ветки деревьев наделяются магическими свойствами. Акцентируется внимание, что богатой растительной символикой наполнены в основном обрядные действия весеннего и летнего календарных циклов: Зеленые праздники, Маковея, Ивана Купала, Спаса, Пречистой, Вербного воскресенья. Рассматриваются основные обрядовые действия с растениями, их цель, назначение растений, которые применялись в тех или иных обрядах (троицкие и купальские растения), их семантика. Использование растительной атрибутики в праздниках календарного цикла свидетельствует о сохранении элементов язычества. В то же время особенными свойствами наделялись растения, освященные в церкви, что есть результатом трансформации давних языческих обрядовых действий под влиянием христианства.

Ключевые слова: Полесье, Житомирщина, традиционно-бытовая культура, календарные обычаи и обряды, растения, культ растений, культ предков.

Dmytrenko Alla. Plants Are in the Holidays of Calendar Ceremonial Cycle of Zhytomyr of Zhytomyr Polissya. In the article, the role of plants is examined in calendar-ceremonial life of habitants of Emilchinsk and Novograd-Volynsk districts of the Zhitomir area on the basis of the field ethnographic materials. Marked, that different herbares and branches of trees were provided with magic properties in the certain days of folk calendar. It is marked that ceremonial actions spring and summer calendar cycles: to Greenery of holiday, Makoveya, Ivan Kupala, Spasa, Prechysta, Palm Sunday filled with a rich vegetable symbolics. The basic ceremonial operating are illuminated under plants, their aim, setting of plants, that was used in those or other ordinary actions and their semantics. The use of vegetable attribute in the holidays of calendar cycle testifies to maintenance of elements of paganism. However the special properties the plants, devoted in a church that is the result of transformation of old heathen ceremonial actions under act of christianity, were provided with.

Key words: Polissya, Zhitomirschina, traditionally-domestic culture, calendar customs and ceremonies, plants, cult of plants, cult of ancestors.

Стаття надійшла до редколегії
10.04.2013 р.